(Оповідання тубільця з півночі)

Було їх тута три, чужих людей;
тепер нема. Один умер одразу,
як тільки що приїхав, був слабий,
такий, як дівчина, огнем все дихав,
не їв нічого, тільки сніг і лід,
і з того вмер. Другий "чужий" поїхав
кудись, не знаю, може, що додому,
а може далі, ми не розібрали,
як він казав. А третій зоставався
ще довго тут. І сам у хаті жив,
не хтів нікого. Я ходив до нього,
мій син ходив, сусіди теж ходили.
Приходили, – він нам казав: "сідайте"
(так і казав по-нашому, – навчився
і цього слова, й інших слів багато).
І ми сідали, він давав нам чаю,
і до вогню пускав, і так давав
що-небудь, що просили, тільки часом
нічого не було, то так сиділи:
він в книжку дивиться, а ми на нього.
І довго так, аж поки нудно стане.
А спати не давав у нього в хаті.
Казав: "Ідіть, я буду спати сам,
я буду сам", – і так покаже палець
один, що так один він буде в хаті.
І вже тоді, як хто не йде, він візьме
за плечі й виведе за двері геть.
Не бив, а так виводив – він ніколи
не бив нас. Як лихий бував, тоді
кричав, ногами тупав, щось багато
по-своєму балакав, тільки ми
того не розуміли. Часом так,

хтозна-чого він сердився – "чужий",
його не розбереш… Ну, все ж був добрий,
не то що наш "тойон". У нас казали,
що, може, він дурний, того і добрий.
Але ж дурний хіба на книжці знає?
Він знав, куди і звідки річка йде,
і хто від чого хворий, хто умре,
хто видужає. Він багато знав,
дурний того не знає. Ми питали,
чи він розумний, і чи в нього дома
усі такі. То він сміявся тільки,
нічого не казав, не вмів сказати,
а може, не хотів. Він потім знав
багато говорити і пісень
навчився наших, – дивиться на книжку
таку, ще сам зробив, і так співає,
як ми колись співали, геть до слова.
А пастки ставити і невід затягати
не вмів і не навчився, хоч і хтів.
Морозу він боявся. Рідко-рідко
виходив на мороз. Тоді, як сполох
бувало видко, він тоді виходив,
хоч і мороз, любив на те дивитись.
У їхній стороні нема такого.
У їхній стороні й зимою сонце
і щось таке росте, що в нас нема,
і різне єсть таке, що ми не знаєм.
Він нам хотів про все те розказати,
але у нас те все ніяк не зветься –
казав "чужий" – нема в нас слів таких.
Він нам по-своєму казав слова,
як зветься це і те, я знав тоді,
тепер забув – давно було, старий я, –
тоді ще молодий був. І "чужий"
був молодий, а борода велика…

Ще поки був здоровий, не така
була та борода, а як заслаб,
то виросла така, що аж по пояс,
так наче в казці… В нас таких немає.
Він довго був слабий, – казав, від того,
що сторона йому чужа. Хто знає?
Він їв, і пив, і спав, все, як здоровий,
казав: "Нічого не болить". А схуд
і перше все лежав, дивився в стіну,
ні з ким не говорив і виганяв,
як хто приходив в хату. Потім раз
прийшов до нас у хату сам. Багато
казав нам і співав своїх пісень,
все про таке, що в нас його немає,
ми слухали, а потім всі поснули.
Прокинулись – він плаче. Ми питаєм:
"Що хто тобі зробив?" – "Ніхто нічого".
Так і пішов, і більше не приходив.
А ми ходили часто до "чужого",
як він лежав. Він вже не був лихий,
не виганяв нікого, тільки часто
так якось плакав, і сміявся разом,
і все хотів одно якесь там слово
нам розказати так, щоб зрозуміли,
казав, що легше буде, як розкаже.
А ми таки того не розбирали,
то щось таке, що в нас його нема.
Не раз казав, що якби те одно
йому хто дав, то він би був здоровий.
Питали ми, чи то яка ростина,
чи звір, чи птиця, страва, чи одежа.
Казав, що ні. Раз батько мій сказав:
"Якби тут був твій батько або мати,
брат чи сестра, чи жінка, певне б, ти
тоді здоровий був, – це ж, певне, їх

немає тут, і може, й звуться так,
як в нас ніхто не зветься?" Він подумав,
а потім головою покивав
і каже: "Ні, ще гірше б я журився,
якби й вони усі були в цій пущі,
якби й вони без того пропадали,
без чого я тут гину..." Батько мій
спитав його: "А в вашій стороні
того багато є?" Він знов подумав, –
такі якісь у нього стали очі,
як в оленя, що на морозі плаче.
"Ні, каже, в нас його теж небагато,
ми більше мучимось, коли б здобути,
ніж тішимося з нього, але все ж
нам часом хоч здається, що вже маєм
хоч трошечки, або от-от здобудем,
або хоч забуваєм, що нема.
Але ж ми живемо хоч трохи...
ну не знаю, як це по-вашому...
не так, як тут живуть".
На це і я сказав: "Та вже ж, у вас
і їжі, й всього більше". – "Ні, не те, –
сказав "чужий", – я не про те кажу.
Ну, от коли хто хоче вийти з юрти,
а тут його не пустять, ще й прив’яжуть,
то як по-вашому, де він сидить?"
"Та вже ж у юрті!" – всі ми загукали.
"А як не в юрті, а де-небудь так,
аби це там було, де він не хоче,
то це як зветься?" – Тут ми не вгадали:
один казав "у лісі", другий "в полі",
усе не до ладу, а я мовчав,
бо що так говорити, як не знаєш?
"Чужий" усе загадував: "Ну добре,
а як то зветься, як хто має пташку

таку, що довго вже сиділа в нього,
і випустить летіти, як сказати,
куди він випустить її?" Знов кажуть:
хто – "в поле", хто – "в тайгу", а хто – "на сніг".
"Чужий" розсердився та вже до мене:
"Ну, – каже, – як тебе тойон посадить
в холодну…" – "За що він мене посадить?
Я заплатив усе!" – кажу "чужому",
та й сам розсердився. Той засміявся:
"Ну, – каже, – не тебе, а так кого, –
то що тому найгірше у холодній,
чи те, що їсти й пити не дають,
чи те, що родичів нема в холодній,
чи те, що йти додому не пускають
і не дають робити, що він хоче?"
"Та як кому, хто що найбільше любить", –
сказав мій батько. Тут "чужий" зрадів
(не знаю вже, чого!) і знов питає:
"Отож, коли хто любить, щоб пускали
ходити скрізь, робити все, що хоче,
то як сказати, що він любить? тільки
одним сказати словом? Ну, хто скаже?"
Тут хто сказав: "Робити", хто – "ходити",
а хто – "не знаю". Зморщився "чужий":
"Ні, – каже, – все не те, немає слова!
Ну, я вам так, без слова розкажу,
ви тільки добре слухайте". – "Та добре", –
сказали ми, хоч нам уже обридло,
та жаль було "чужого", бо слабий.
Він став казати: "Бачите, для мене
найкраще те, як можна скрізь ходити
і все робити, от цього й немає".
Ми засміялись: видумав "чужий"!
Він скрізь ходив, куди і ми ходили,
хіба що сам не хтів, коли мороз,

а то ходив на влови і на рибу,
і раз далеко їздив до "чужих",
і до тойона, та й до нас приходив,
усюди був і все робив, що хтів:
дивився в книжку, сам робив книжки,
і шив, і чай варив, і їв, що хтів,
що тільки мав, не одбирав ніхто.
"Хто ж не дає ходити і робити? –
кажу йому. – Не ми ж?" – "Та ні, не ви!"
"Хіба тойон? Так він коли приїде!
А ти собі тим часом скрізь ходи
і все роби, що хочеш, ми не скажем
тойонові". – "Тойонів тих багато,
не тільки цей один", – сказав "чужий".
"Та ті ще далі, ніж оцей, бо зроду
сюди не приїздять, ти їх не бійся,
не знатимуть", – вмовляєм ми "чужого",
а він махнув рукою: "Що казать вам!
Не знаєте! Куди я тут піду?
І що я тут зроблю у вашій пущі?
а геть від вас поїхати не можу,
нема ж мені тут… ех, немає слова!"
Та як замовк "чужий", то так до ночі
просидів і до нас не озивався.
Не знаю й досі, що йому зробилось,
що він такий лихий в той вечір був!
І нащо там йому здалось те слово?
Нема, ну то й нема! Багато слів
було у нього в книжці, ну й казав би
собі, яке хотів, а ми не знаєм,
у нас нема книжок і мало слів.
Еге, не доказав я про "чужого".
Так, знаєте, умер він. Я до нього
усе ходив. Питав я раз його,
чого він умирає, чи з морозу,

чи з кого слабість перейшла на нього
(він часом так про інших говорив,
коли хто умирав). "То ж ти розумний, –
сказав я, – знав про інших, – знай про себе".
А він сказав: "Я знаю, я від того
вмираю, що у вас ніяк не зветься,
хоч єсть його без міри в вашім краю,
а те, від чого міг би я ожити,
не зветься теж ніяк, немає слова,
але й його самого в вас нема…
якби було хоч слово, може б, я
ще й жив би з вами…" – і "чужий" аж плакав,
як те казав, і я заплакав з ним,
бо жаль було "чужого", добрий був.
А теє слово раз мені казав
"чужий" по-свойому, та я його забув,
чуже воно, та й що ним називати?
Не треба нам його. Чужим, бач, треба, –
казав "чужий", що не один вмирає
отак, як він, і ще умре багато…
Уже б ми їм казали теє слово,
як хто з чужих людей отак заслабне,
так що ж, коли його у нас нема.
І що воно й до чого теє слово?
То, певне, чари, то якесь закляття,
коли від того люди умирають…

[1903]